

A B C D E F G H I J K L Ł M N O P R S T U V W X Y Z

Nr

5981

1. Obiekt

Z BÓR KALWIŃSKI -trwała ruina

2. Czas powstania

po 1566 r.

3. Miejscowość

S I D R A

11. Zdjęcia , rzut , przekrój , sytuacja , orientacja

4. Adres

plac rynkowy

nr

hipoteczny.....

5. Przynależność administracyjna

Województwo **podlaskie**

Powiat **Sokółka**

Gmina **Sidra**

6. Poprzednie nazwy miejscowości

7. Przynależność administracyjna do 01.01.1999r.

Województwo **bialostockie**

Gmina **Sidra**

8. Właściciel i jego adres

Gmina Sidra

ul. Rynek 5

9. Użytkownik i jego adres

j.w.

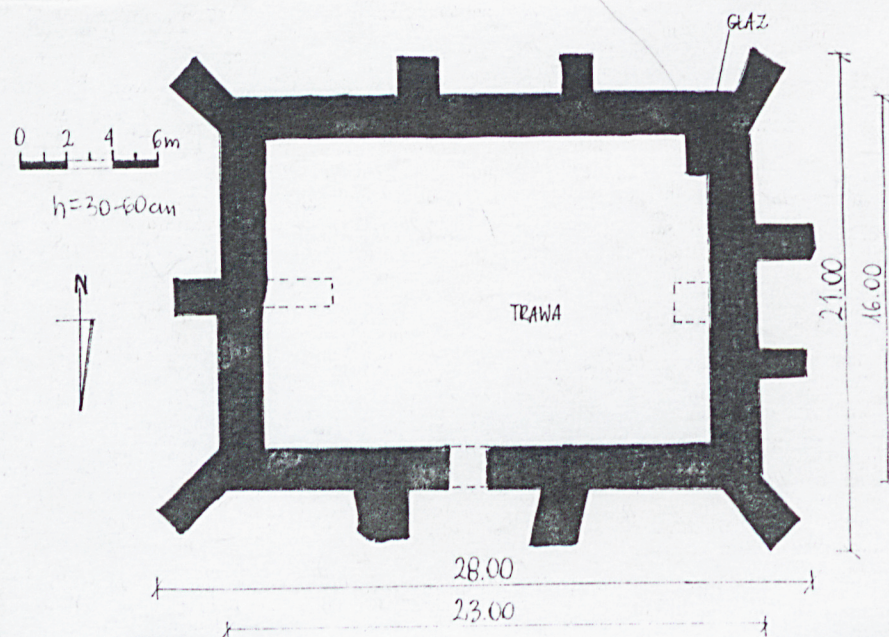
10. Rejestr zabytków

339

nr

07.10.1972

data

Zbór kalwiński wzniesiony został w połowie XVI wieku (po 1566 r.) przez Eustachego Bohdanowicza Wołłowicza, kasztelana wileńskiego, ówczesnego właściciela dóbr sidrzańskich. Spadkobiercy Eustachego - Piotr i Helena Hołowczyńska, później Potocka, znacznie zbór uposażyli. Od 1630 roku dobra sidrzańskie znalazły się w posiadaniu Potockich. Krzysztof Potocki, podczaszy litewski, przyłączył do dworu grunty nadane zborowi. W 1695 roku dobra sidrzańskie przeszły w ręce Szczuków przez małżeństwo Marii Potockiej z Antonim Szczuką. W 1706 roku miasto częściowo spłonęło. Pożar objął także zbór. W XVIII wieku Sidra kilkakrotnie zmieniała właścicieli. W latach 1796-1801 nastąpiła konfiskata dóbr. W 1816 roku kupił je z licytacji Rajmund Rembieliński. W XIX wieku nie użytkowany zbór popadł w ruinę. Władze rosyjskie chciały go nawet odrestaurować i przeznaczyć na cerkiew. Jednakże projekt ten nie został zrealizowany. Rozebrano go w 1880 roku pozostawiając jedynie część ścian i fundamenty, które uległy dalszej dewastacji w czasie I wojny światowej. W 1914 roku resztki budowli przykryto strzechą. Przez jakiś czas użytkowany był jako magazyn. W okresie międzywojennym trumny z krypty zostały przewiezione do kościoła w Siderce (lub w Sidrze). Z resztek cegły wzniesiono dom przy ulicy Kalwińskiej. Dom ten został całkowicie zniszczony w czasie II wojny światowej. Powierzchnię rynku splantowano i zasiano trawą. Dopiero w 1972 roku przystąpiono do rewaloryzacji rynku. Podczas prac ziemnych natrafiono na kamienne mury. W 1975 roku, po przeprowadzeniu badań archeologicznych pod kier. A.Czapskiej, mury zostały zabezpieczone w formie trwałej ruiny.

Rozplanowanie zboru jest zbliżone do rzutu XVI-wiecznego kościoła w Niedźwiadnej koło Szczuczyna (fundamenty i ściany oszkarpowane, szeroka nawa przykryta płaskim, drewnianym stropem).

Sytuacja: zbór usytuowany w centrum miasta, w północnej części dawnego rynku miejskiego, ustawiony skośnie do ulicy Kalwińskiej (co potwierdza przypuszczenie o innym kształcie dawnego rynku). Przez blisko dwa stulecia stanowił najważniejszy element zabudowy miasta. Przy zborze, od strony wschodniej pierzei rynkowej, zbudowano plebanie, szkołę oraz przytułek dla ubogich zwany szpitalem. Orientowany. **Materiał, konstrukcja, technika:** zbudowany z cegły i kamieni, przykryty prawdopodobnie dachem ceramicznym. Fundament i ściany oszkarpowane jedenastoma szkarpami. Narożniki wzmocnione czterema szkarpami ustawionymi ukośnie (po przekątnej). Kamienny mur od strony wnętrza był wzmocniony ścianą z cegły nie związaną z nim. W narożnikach muru oraz na wprost przypór zewnętrznych ściany ceglane były pogrubione i w ten sposób tworzyły oparcie dla sklepień. W północno-wschodnim narożniku mur pęknięty na szerokość ok. 10 cm. Mury fundamentowe wypełnione obecnie grubą warstwą gruzu ceglanego z zaprawą wapienną. Jest to pozostałość po zwalonych sklepieniach krypty i części ścian zewnętrznych. Obecne mury fundamentowe (trwała ruina) z kamieni polnych łączonych zaprawą cementowo-wapienną. **Rzut:** na planie prostokąta o wymiarach zewnętrznych 16 x 23 m. Oszkarpowany. Jednoprzestrzenny. Od strony wschodniej we wnętrzu murów, na wprost skarpy pozostałości ścianki ceglanej o długości 3 i szerokości 1 m (prawdopodobnie pozostałość po podmurówce ołtarza). Wysokość od stopy fundamentowej do korony fundamentu ok. 1.50 m, powyżej powierzchni gruntu wysokość od 30 do 60 cm. Szerokość muru fundamentowego 150 - 160 cm. Szkarpy o różnej grubości od 120 do 180 cm. Ze względu na znaczne zniszczenie ściany zachodniej fundamentu (w czasie budowy wodociągu) nie jest możliwe ustalenie głównego wejścia do świątyni. Wejście boczne natomiast mieściło się od strony północnej, miało 2 m szerokości i mieściło się na osi między szkarpami. W narożnikach północno- i południowo-wschodnim w domurowanej ścianie wewnętrznej użyte zostały bloki ceramiczne dużych rozmiarów (podobne znaleziono na wzgórzu zamkowym i w kościele parafialnym (XVIII w.). Odnajdywane w gruzach dachówki miały wymiary 40 x 17 x 2,50 cm (analogiczne jak w ruinach zamku i pałacu). **Bryła:** zwarta, jednokondygnacyjowa, urozmaicona szkarpami. Fundamenty (trwała ruina) o zróżnicowanej wysokości od 30 do 60 cm. Dawna krypta zasypana. Także wnętrze między murami zasypane ziemią i zasiane trawą. Na fundamencie szkarpy w południowo-zachodnim narożniku (od strony ulicy Sokólskiej) gład narzutowy z wmontowaną tablicą informującą o historii ruin. **Elewacje:** od strony zewnętrznej kamienie ułożone regularnie, korona muru i nieregularnej powierzchni ale z wygładzoną zaprawą. Obwód fundamentu w różnych wysokościach - ściana wschodnia wyższa od pozostałych o 15-30 cm. Otwór drzwiowy w ścianie północnej zaznaczony w formie 2-metrowej przerwy, z rozglifieniem oblicowanym cegłą. W ścianie zachodniej w przypuszczalnym miejscu otworu wejściowego (między szkarpami) mur najbardziej obniżony. Wokół muru 50-centymetrowy chodnik z drobnych kamieni z lekkim spadkiem dla odprowadzenia wody. **Wnętrze i wyposażenie:** wnętrze zasypane ziemią, wyrównane z poziomem korony murów i zasiane trawą. **Instalacje:** brak

14. Kubatura	15. Powierzchnia użytkowa 335 m²	16. Przeznaczenie pierwotne sakralne	17. Użytkowanie obecne trwała ruina
18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja W latach 1973 – 1975 przeprowadzono prace badawcze archeologiczno-architektoniczne pod kier. A.Czapskiej i zabezpieczono obiekt w formie trwałej ruiny na podstawie projektu autorstwa A.Czapskiej: <ul style="list-style-type: none"> - zdjęto górną warstwę kamieni z korony murów - nadmurowano odkryte fundamenty na wys. 30 – 60 cm łącząc kamienie polne zaprawą wapienno-cementową w proporcjach 1:3 (kamienie licowe wzięto z rozebranej stodoły wybudowanej w końcu XIX wieku z kamieni pochodzących z ruin zamku) - do wnętrza muru wrzucono różne kamienie i ziemię oraz zalano zaprawą - zasypano wnętrze murów ziemią (całą powierzchnię świątyni, w tym także krypty grobowe) do poziomu korony; teren wyrównano i zasiano trawą - wokół murów wykonano chodnik brukowany dla odpływu wody - w południowo-zachodnim narożniku na fundamencie skarpy ustawiono głaz narzutowy z wmontowaną tablicą kamienną informującą o historii ruiny 		19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje) Stan zachowania dobry.	
		20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

1. **Sidra, studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego, oprac. Z. Piłaszewicz, fot. A. Juszczyk, Białystok 1977, m-pis WO SOZ Białystok, nr inw. 3725**

22. Bibliografia

1. **A. Czapska, Zagadnienie trwałej ruiny na przykładzie zboru kalwińskiego w Sidrze, Rocznik Białostocki, t. 17, 1991, s. 251 - 266**
2. **M. Orłowicz, Przewodnik ilustrowany po województwie białostockim, Białystok, 1937, s. 220-221**

23. Źródła ikonograficzne i fotografia (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)

24. Uwagi różne

25. Opracował

tekst

mgr Joanna Kotyńska Stetkiewicz, X-XI.2002

plany, rysunki

mgr Joanna Kotyńska Stetkiewicz, X-XI.2002

zdjęcia fotograf.

mgr Joanna Kotyńska Stetkiewicz, X-XI.2002

miejsce przechowywania negatywów

WO SOZ Białystok

Karta po wypełnieniu podlega ochronie na podstawie przepisów prawa autorskiego

26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

27. Załączniki

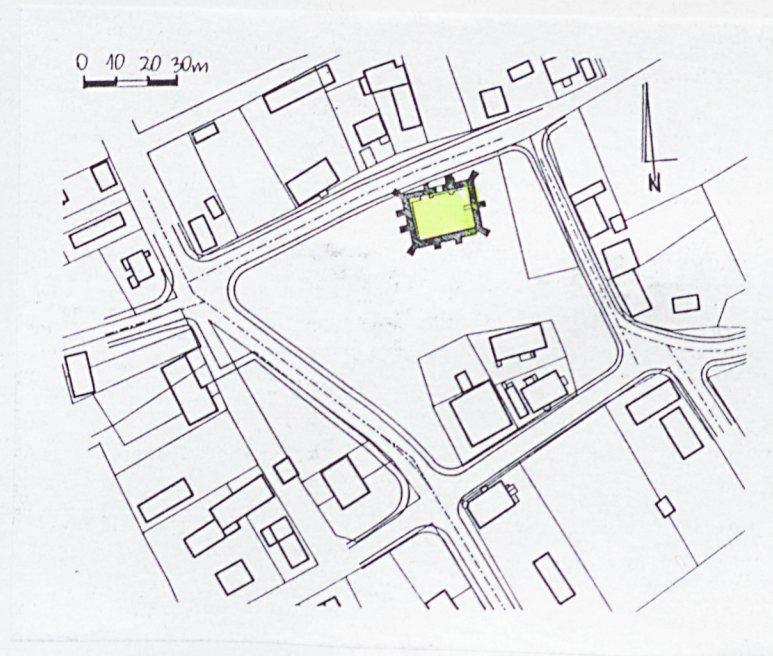
1. **wkładka: plan sytuacyjny, dodatkowe fotografie**

J. Kotyńska Stetkiewicz
J. Kotyńska Stetkiewicz
J. Kotyńska Stetkiewicz

1. Miejscowość
SIDRA
Plac Rynkowy

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)
ZBÓR KALWIŃSKI – trwała ruina

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
plan sytuacyjny, dodatkowe fotografie

Wkładkę założył: mgr Joanna Kotyńska Stetkiewicz, listopad 2002r.

